

УДК 37.011

ЦАРЕНКО Анна Вікторівна –
аспірант Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
кафедра педагогіки та освітнього менеджменту
e-mail: animailbox@mail.ru

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНСТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вихід України на новий рівень розвитку в освіті, що був спричинений бажанням вступити до Європейського союзу, вимагає фахівця нової генерації, що здатні творчо втілити поставленні перед ним освітні завдання, розвиватися та використовувати новітні технології, розуміти значення своєї професії та відповідально відноситись як до об'єкта співпраці, так і до результатів своєї діяльності, бути готовими нести відповідальність за результати своїх дій.

Тому одним із завдань вищого навчального закладу є розроблення та удосконалення методів формування професійно відповідального фахівця.

Вивчення елементів відповідальної поведінки розпочали ще в античній філософії та вдосконалення даного феномену відбувається і на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки змінюються часи, погляди, моральні та соціальні норми. Сучасне суспільство змінює вимоги до професіоналізму, вимагаючи постійного вдосконалення та ставлячи жорсткіші вимоги, щодо відповідального відношення до своєї праці.

Майбутній учитель початкових класів має особливо відповідальну місію в суспільстві. Від педагога залежить не лише рівень знань учнів, а й їхнє подальше бажання навчатися, приймати рішення, як морально зріла та відповідальна особистість; педагог є зразком моделі поведінки для підростаючого покоління, оскільки має великий авторитет в очах учнів. Майбутньому педагогові слід пам'ятати, що він виховує майбутнє своєї держави – підростаюче покоління і від його вміння відповідально відноситись як до учнів, так і до своїх обов'язків, саморозвиватися, знаходити творчі підходи, критично оцінювати результати своїх дій, використовувати певні методи навчання та готовність нести відповідальність за результати власної діяльності, залежить рівень розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогіці дослідженням

вивчення професійної відповідальності займалися такі вчені: М. Р. Якишева, Т. К. Волкова, А. К. Маркова, Л. В. Бешевець, Л. В. Кондрашова та ін. У психології: К. Муздибаєв, Л. І. Дементій, В. О. Бодров, О. Г. Луценко. Також дослідженням професійної відповідальності займалися і в інших науках: економісти, наприклад, О. Ю. Красильников; військові Т. Ф. Римарева та інші. Аналіз наукових джерел щодо проблеми «відповідальності» дає підставу констатувати, що її понятійний базис розміщується на перетині дослідницьких площин філософії, психології, соціології, педагогіки та інших наук. Кожна наука має своє бачення, особливості і підходи до дефініції «відповідальності», однак питанню тлумачення сутності поняття «професійна відповідальність» майбутніх учителів початкових класів у наукових роботах уваги приділено недостатньо.

Мета статті – розкрити підходи до розуміння професіоналізму, професійної відповідальності та професійної відповідальності педагога і вчителя початкових класів зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважаємо за необхідне, в нашому дослідженні розкрити зміст поняття «професіонал» та «професіоналізм». Професіонал – це особистість, що перетворила свою діяльність у професію, добре знається на своїй справі. Професіоналізм – професійне володіння певним видом діяльності.

А. К. Маркова стверджує, що професіоналізм – це інтеграційна якість особистості та набір якостей професіонала, що ним постійно використовується. Ученою виокремлено три стадії професіоналізму: початок, перебіг, завершення. Розвиток професіоналізму поділяється на такі стадії: допрофесіоналізм (молодий спеціаліст, якому не завжди вдається досягти якісних результатів), професіоналізм (праця такої особистості постійно відображає високі результати), майстер (завжди отримує максимально найкращий результат), післяпрофесіоналізм (людина може когось

учити, наставляти, але її показники праці з певних причин знизилися).

Науковець С. О. Дружилов розділяє професіоналізм на «зовнішній (кількість та якість виробленої продукції майстром) та внутрішній (наявність професійних якостей, знань, умінь та навичок, професійна мотивація, самооцінка тощо)» [3, с. 156].

Періодизація професійного становлення за С. О. Климовим: стадія адаптанта – триває від місяця до декількох років; стадія інтернал – особистість достатньо якісно виконує свою роботу; стадія майстер, стадія авторитет, стадія наставник.

Ю. П. Поваренков виокремив три критерії професіоналізму особистості:

- професійна продуктивність. Враховується досягнутий рівень професіоналізму спеціаліста та відповідність особи соціально-професійним вимогам. Показники критерію: результативність та надійність професійної діяльності;

- професійна ідентичність – вдоволення своєю професією та діяльністю. Показники критерію: задоволення професією, працею, кар'єрою;

- професійна зрілість – співставлення між уміннями та вимоги до спеціаліста. Показники критерію: сформована самооцінка, саморозвиток [14].

С. О. Дружиловим було запропоновано «чотири стадії розвитку професіоналізму:

- Екстенсивна фаза – є певний багаж знань, умінь та навичок, але професійна діяльність хитка та невпевнена.

- Інтенсивна фаза – виокремлення найважливіших елементів діяльності професіонала для досягнення кращого результату. Випрацьовується індивідуальний стиль, професійна свідомість та самооцінка.

- Фаза стагнації – накопичення в діяльності професіонала деструктивних елементів. Деструктивні елементи виникають внаслідок негативного досвіду, що відображається й на подальшій діяльності, але не впливає на неї кардинально. Якщо фахівець не розвивається, то отримує розвиток фаза деградації.

- Фаза деградації – зниження активності, відсутність вдосконалення професійних знань, умінь, навичок, відступ назад» [2, с. 26].

Учений вважає, що для успішної професійної діяльності спеціалісту необхідно зважувати на внутрішні передумови та зовнішні впливи. Внутрішні передумови – це здібності, професійно і важливі якості, емоційно-вольові якості, приналежність до навчання. Зовнішні умови – соціально-економічні умови та професійне оточення.

С. О. Дружилов впевнений, що для того, щоб «професійна діяльність стала успішною, необхідно об'єднати внутрішні передумови та зовнішні впливи й зменшити негативний вплив від соціального оточення. Доповнюючи свою думку вчений вважає, що в кожного професіонала є внутрішній потенціал, мобілізація якого призводить до успішної та продуктивної професійної діяльності» [2, с. 30].

Отже, у широкому розумінні, професіоналізм – це інтеграційна якість фахівця, що має набір найчастіше використовуваних якостей для досягнення професійно якісного виконання своєї роботи, знавець своєї справи, що була перетворена особистістю із часто виконуваної діяльності в свою професію.

Найчастіше професіоналізм має такі стадії: адаптація – молодий спеціаліст, що виконує свою роботу не завжди достатньо якісно. Тривалість даної стадії від декількох місяців до декількох років; майстер – професіонал своєї справи, результат роботи такої особистості майже завжди має високі результати; наставник – людина, що навчає інших фахівців, дає поради, але в силу певних обставин її результат праці не завжди досконалий; деградація – зупинення професійного розвитку, відступ назад.

У психології є ряд наукових робіт, що присвячені дослідженню професійної відповідальності вченими: К. Муздибаєв, Л. І. Дементій, В. О. Бодров, О. Г. Луценко та інші. На думку К. Муздибаєва, рівень професійної відповідальності спеціаліста можна оцінити під час виконання ним своїх професійних обов'язків, беручи до уваги якість та добросовісність виконання роботи. Учений вважає, що в кожного члена колективу є обов'язки, але не всі вони чітко вказані; до обов'язків, що не чітко вказані, зазвичай, фахівці відносяться менш відповідально. Тому науковцем був зроблений висновок, що відповідальність до виконання професійної діяльності може залежати, ще й від того які обов'язки особистість вважає своїми.

Л. І. Дементій стверджує, що професійна відповідальність – це якісне виконання професійного обов'язку незважаючи на непередбачувані обставини. Форми реалізації діяльності: забезпечення фахівцем собі умов та засобів для діяльності (час, знаходження та використання інформації); завершення роботи з належним рівнем якості не зважаючи на непередбачувані обставини та ускладнення; завершення виконання діяльності чітко у вказаний проміжок часу; збереження рівня якості виконаної роботи;

самостійне виконання; готовність ризикувати; добровільність та допомога іншим особистостям під час виконання своїх професійних обов'язків.

Дві групи характеристик професійної діяльності об'єкта:

- рівень якості виконання роботи фахівцем та забезпечення його всім необхідним: засоби та умови;

- якості особистості, що продиктовані родом діяльності: добровільність, самостійність, аргументований ризик.

В. О. Бодров та О. Г. Луценко, вважають, що «професійна відповідальність – це відношення спеціаліста до своєї діяльності (добросовісність, якість і т.д.), ставлення до колективу (вимогливість, емпатія, фактичність і т.д.), ставлення до результатів власної діяльності та до себе взагалі (критичність, самоконтроль, впевненість і т.д.)» [1, с. 159].

Таким чином, професійна відповідальність – це інтеграційна якість особистості, що знаходить своє відображення в якісному, вчасному, добросовісному виконанні своїх обов'язків та готовності відповісти за результат власних дій.

У педагогіці теж є низка робіт, присвячених дослідженню професійної відповідальності такими вченими, як Л. В. Бешевець, Т. К. Волкова, Л. В. Кондрашова, А. К. Маркова, М. Р. Якишева та ін.

На думку Л. В. Кондрашової, професійна відповідальність педагога – це професійно-етичні якості педагога, що включає не лише моральні, а й професійні якості спеціаліста. Оцінити рівень відповідальності можна за відношенням до суспільства, що себе та до праці. Регулятор – це самопізнання себе, що знаходить своє місце у відданій педагогічній праці.

Т. К. Волкова стверджує, що професійна відповідальність педагога – це якість, що знаходиться в постійному розвитку; готовність передбачати наслідки своїх дій та нести за них відповідальність перед зовнішніми (батьки, учні, колектив) та внутрішніми інстанціями (совість).

Дослідницею М. Р. Якишевою запропоноване таке трактування навчально-професійної відповідальності – інтерактивна якість педагога, відображається в усвідомленій, ініціативній та самостійній поведінці під час здобуття вищої освіти, що формує необхідні професійні якості фахівця, які знадобляться в майбутньому. А. К. Маркова результатами професійної відповідальності називає сприйняття та усвідомлення матеріалу, бажання навчатися та самовдосконалюватися; отримання учнями

необхідних навиків для адаптування в різних ситуаціях. Професійна відповідальність педагога, на думку Л. В. Бешевець, це – інтегративна якість фахівця, що має такі відображення в педагогічній діяльності: вільно вибрані та критично обдумані дії; зі сторони професійного обов'язку – творчий, якісний, добросовісний підхід до виконання своїх професійних обов'язків.

О. В. Торшевська досліджувала професійну відповідальність майбутніх учителів початкових класів в умовах педагогічного коледжу. Вченою було запропоноване таке трактування професійної відповідальності майбутнього вчителя початкових класів – поєднання та сформованість всіх видів відповідальності. Характеризується виконанням професійних обов'язків та готовністю нести відповідальність перед колегами та суспільством.

Обґрунтовуючи вище вказані дослідження, можемо узагальнити, що професійна відповідальність педагога – це інтегративна якість особистості, що вимагає не лише моральні, а й професійні якості спеціаліста, відображається в ініціативності, самостійності, бажанні самовдосконалюватися, відданій педагогічній праці та вимагає несення відповідальності перед внутрішніми (совість) та зовнішніми інстанціями (батьки, колектив, учні).

Професійна відповідальність багатогранна та унікальна, тому дослідження даного феномену проводилось і в інших науках, таких як військова справа, соціальна педагогіка, економіка та інші.

О. Т. Мухаметшин, досліджуючи професійну відповідальність майбутнього спеціаліста, висловлює думку, що це особиста якість спеціаліста, яка має своє вираження в морально-правовому ставленні спеціаліста до своїх професійних обов'язків та вимагає обов'язкового виконання норм, правил, вимог з передбаченням наслідків своїх дій.

Т. Ф. Римаревою запропоновано таке трактування професійної відповідальності курсантів авіатехніків – це «якість особистості, що характеризується здатністю до саморегуляції особистості на всіх етапах своєї трудової діяльності та готовність понести відповідальність за результат та наслідки своїх дій» [5, с. 110]. О. Ю. Красильников вивчав професійну відповідальність в економіці, але його думка для нашого дослідження є доцільною, оскільки вчений вивчав вплив колективу на формування професійної відповідальності, що можливо використати при формуванні

педагогічної професійної відповідальності. Вчений стверджує, що якість виконання спеціалістом своїх обов'язків залежить від рівня якості виконання обов'язків іншими членами колективу. На думку О. Ю. Красильникова, рівень якості виконання обов'язку залежить від того, чи підлягає він перевірці, виконується добровільно чи примусово. Більш відповідально виконується та робота, що підлягає обов'язковій перевірці та діяльність, у якій необхідно представити кінцевий результат. Опорою для формування професійної відповідальності науковець називає поєднання досліджуваного феномену з професійною направленістю, оскільки остання вимагає зацікавленості професією, мотивів та систему цінностей для ефективної роботи в певній галузі. При вдалому поєднанні професійної відповідальності та направленості – це може слугувати розвитком професійної відповідальності педагога. У більшості випадків рівень передавання цінностей, соціальних та моральних норм учням, залежить від добросовісності педагога. Тому вважаємо, що формування професійної відповідальності в колективі є цінною думкою для нашого дослідження.

Таким чином, професійна відповідальність у широкому розумінні – це якість особистості, що знаходиться в постійному розвитку вимагає дотримання соціальних норм та правил, відображається в морально-правовому ставленні до своїх обов'язків, характеризується ініціативністю, добросовісністю, якісністю, вчасністю виконання, передбачення наслідків своїх дій, готовністю нести відповідальність за результати своєї діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у педагогічній діяльності для продуктивної роботи спеціаліста йому необхідно мати такі професійні якості: дисциплінованість, вимогливість, об'єктивність, добросовісність, працьовитість, працездатність, справедливість, схильність до емпатії, витримку. Аналізуючи роботи науковців з дослідження професійної відповідальності, можемо зробити висновок, що професійна відповідальність майбутнього вчителя – це інтеграційна якість особисті педагога, що вимагає дотримання норм в соціумі, відображається в морально-правовому та відповідальному ставленні до своїх професійних обов'язків, якості, вчасності виконання незважаючи на непередбачувані обставини, умінні зорієнтуватися в різних ситуаціях та прийняти найбільш доцільне рішення, в ініціативності, творчості,

самостійності, критичності відносно результатів власних дій, розумінні того, до яких результатів призведе те чи те використання педагогічних технологій та готовності відповісти за результати своєї діяльності перед внутрішніми (совість, гідність) та зовнішніми інстанціями (колектив, учні, батьки).

Професійна відповідальність майбутнього вчителя початкових класів – це більш вужче поняття, ніж взагалі професійна відповідальність педагога, оскільки від якості, добросовісності та вмінні педагога привити бажання навчатися залежать успіхи в здобутті якісної освіти учнями в майбутньому. Дослідження професійної відповідальності майбутніх учителів початкових класів є актуальною темою для дослідження та розробки структури і методів її формування на що будуть скеровані наші наступні праці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бодров В. А. Профессиональная ответственность как психологическая категория субъекта деятельности / В. А. Бодров, А. Г. Луценко // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала. – М.: Ин-т психологии АН СССР, 1991. – 167 с.
2. Дружилов С. А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход / С. А. Дружилов. // Сибирь. Философия. Образование. – 2005. – №8. – С. 26–44.
3. Дружилов С. А. Индивидуальный ресурс профессионального развития как необходимое условие становления профессионализма человека / С. А. Дружилов. // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2010. – №5. – С. 145–148.
4. Поваренков Ю. П. Профессиональное становление личности: дис... докт. псих. наук: 19.00.07 / Поваренков Юрий Павлович – Ярославль, 1999. – 359 с.
5. Рымарева Т. Ф. Формирование профессиональной ответственности у курсантов авиационного технического колледжа на основе принципов модульного и личностно-развивающего обучения / Т. Ф. Рымарева. // Вестник ЮУрГУ. – 2011. – №38 – С. 109–113.

REFERENCES

1. Bodrov, V. A., Lutsenko, A. H. (1991). Professional'naya otvet'stvennost' kak psikhologicheskaya katehoryya sub'ekta deyatel'nosti [Professional responsibility as a psychological category of activity performer]. Moscow.
2. Druzhilov, S. A. (2005). Professional'naja kompetentnost' i professionalizm pedagoga:

psihologicheskij podhod. [Professional competence and professionalism of the teacher: psychological approach]. Moscow.

3. Druzhilov, S. A. (2010). Individual'nyj resurs professional'nogo razvitija kak neobhodimoe uslovie stanovlenija professionalizma cheloveka. [Individual resources for professional development as a necessary condition of forming professionalism]. Moscow.

4. Povarenkov, Ju. P. (1999). Professional'noe stanovlenie lichnosti. [Professional formation of person]. Jaroslavl'.

5. Rymareva, T. F. (2011). Formirovanie professional'noj otvetstvennosti u kursantov aviacionnogo tehničnogo kolledzha na osnove principov modul'nogo i lichnostno-razvivajushhego obuchenija [Forming professional responsibility of students of aviation technical college on the principles of modular and personality-developing training]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЦАРЕНКО Анна Вікторівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування професійної відповідальності в підготовці майбутніх учителів початкових класів

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TSARENKO Anna Viktorivna – post-graduate student of department of pedagogy and educational management at Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: forming professional responsibility in primary school teachers training.

УДК 373.2.091:376-052.264

ЧЕРНІЧЕНКО Людмила Анатоліївна – аспірант кафедри спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
e-mail: krokozjabluk26@mail.ru

ДОСВІД ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГОПЕДІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми дослідження. Сучасний стан спеціальної освіти характеризується певними змінами і реформами. Зокрема, удосконалюється зміст освіти, впроваджуються нові інноваційні форми розвитку дітей із особливими потребами, розробляються нові психолого-педагогічні засоби корекції й компенсації недоліків фонетико-фонематичних, граматичних процесів, властиві дітям даної категорії. Важливого значення набуває питання щодо визначення осіб із особливими потребами як рівноправних, які навчаються серед своїх однолітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема спільного навчання, виховання та розвитку дітей з типовим розвитком та з особливостями психофізичного розвитку надзвичайно багатостороння й розглядається вітчизняними та зарубіжними педагогами, дефектологами, психологами (А. А. Колупаєва, С. В. Литовченко, Т. В. Сак, Л. М. Шипіцина,

Н. Д. Шматко, М. М. Безруких, О. Д. Гонєєв, С. П. Єфімова, Т. Д. Ілляшенко, Г. Ф. Кумаріна, Н. І. Ліфінцева, В. Г. Петрова, Н. М. Стадненко, В. В. Тарасун, Н. В. Ялпаєва та ін.).

Разом із тим спеціальних досліджень щодо вивчення досвіду інноваційної діяльності логопедів дошкільних навчальних закладів в умовах інклюзивної дошкільної освіти майже не проводилося, системного розгляду цієї проблеми не здійснювалось.

Метою статті є спроба теоретично висвітлити досвід інноваційної діяльності логопедів дошкільних навчальних закладів, які працюють в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Утвердження демократичних засад в українському суспільстві, активне впровадження інклюзивної освіти сприяє масовій творчості логопедів. Вони, задовольняючи інтереси дітей загального розвитку та дітей з особливими освітніми потребами, часто відходять від усталених шаблонів, шукають і знаходять такі